

หนังสืออ่านประกอบการศึกษาการ๑๕

วิถีไทย....วิถีล้านนา

เรื่อง โคมล้านนา

นางเบญจมาศ อรุณชัย

โครงการนการบูรณาการศึกษาระการศึกษาคู่ดปะกับวิถีไทย
โดยใช้สื่อติเป็นฐาน ระดับชั้นมัธยมศึกษานิติ 1-3

โรงเรียนเทพศิรินทร์ เดียงใหม่ อำเภอสันนิบาต๑๑ จังหวัดเดียงใหม่
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต34

คำนำ

วิถีไทย...วิถีล้านนา คือการดำรงชีวิตของคนล้านนา ที่ผูกพันกับศาสนา การสร้างผลงานทางศิลปะ งานหัตถกรรมพื้นเมือง จากภูมิปัญญาชาวบ้าน มีแรงบันดาลใจจากความศรัทธา ชาวล้านนานิยมนำมาใช้ในงานพิธีกรรมต่างๆ และถ่ายทอดสืบทอดต่อกันมา

หนังสืออ่านประกอบการเรียนการสอนโครงการด้วยการบูรณาการสาระการเรียนรู้ศิลปะกับวิถีไทย โดยใช้สถิติเป็นฐาน ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1- 3 ฉบับนี้ได้รวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านตามวิถีล้านนา เพื่อศึกษาและสืบสานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจ

นางเบญจมาศ อนุชัย

โคมล้านนา

โคมไฟล้านนา หรือ โคมล้านนา เป็นงานหัตถกรรมพื้นเมืองจากภูมิปัญญา ชาวบ้าน ที่สืบทอดต่อกันมา และได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อ อนุรักษ์ให้คงอยู่สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันในภาคเหนือ ด้วยเหตุที่การดำรงชีวิตของคนล้านนาผูกพันกับศาสนา การสร้างผลงานทางศิลปะจึงมีแรงบันดาลใจจากความศรัทธา ปัจจุบันชาวล้านนานิยมนำมาใช้ในงานพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะในงานประเพณียี่เป็ง หรือ ประเพณีลอยกระทง นิยมจุดโคมค้ำ หรือ โคมที่ติดแขวนไว้บนที่สูง ทำด้วยไม้ไผ่และกระดาษสร้างเป็นโคมทรงกลมหักมุมเรียกว่า "โคมรังมดส้ม" ใช้ประดับตกแต่งมีเทียนและประทีปเพื่อเป็นการสักการะบูชาพระพุทธเจ้า ในคืนวันเพ็ญเดือนสิบสอง (ยี่เป็งล้านนา) และเชื่อว่าเป็นการบวงสรวงพระเกตุแก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ ซึ่งถือว่าเมื่อได้กระทำเช่นนี้แล้ว แสงประทีปจากโคมจะช่วงส่งประกายให้การดำเนินชีวิตเจริญรุ่งเรืองอยู่เย็นเป็นสุข ชาวล้านนาจึงนิยมปล่อยโคมไฟขึ้นฟ้าและจุดประทีปตามบ้านเรือนในปัจจุบันมีการประยุกต์ใช้โคมไฟมาทำเป็นเครื่องประดับตามอาคารบ้านเรือน และสถานที่ต่างๆ เพื่อความสวยงาม อีกทั้งยังช่วยสืบสานและอนุรักษ์เอกลักษณ์งานหัตถกรรมโคมล้านนาให้คงอยู่สืบไป

โคมผัด หรือ โคมหมุน (ภูมิปัญญาการใช้แรงดันอากาศ)

โคมผัด หรือ โคมหมุน เป็นโคมที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยชาวไทยล้านนา หรือทางสิบสองปันนาได้นืออพยพเข้ามาในภาคเหนือ เป็นพวกลือ มอญ ซึ่งได้นำประเพณีการทำโคมผัดเข้ามา เวลาถึงงานประจำปีหรืองานตามวัด ก็ได้ทำโคมผัดตั้งไว้ให้คนดูแทนหนัง ซึ่งสมัยก่อนยังไม่มีภาพยนตร์ โคมผัดจึงคล้ายหนังตะลุง มีลักษณะทรงกระบอกกว้าง 12 นิ้ว ยาว 30 นิ้ว หุ้มด้วยกระดาษสาหรือกระดาษสีขาว โคมนี้สามารถหมุนได้ ทางภาคกลางจึงเรียกว่า "โคมเวียน" ด้านในจะมีไม้หรือด้ายโยงเข้ามาแกนกลาง ซึ่งทำเป็นมุมแหลมดั่งหัวจรวด ใส่ไว้ในก้นด้วยหรือภาชนะที่มีร่องกลมพอเหมาะเพื่อให้โคมผัดหมุนไปรอบ ๆ ด้วยแรงเทียน เมื่อจุดเทียนซึ่งติดตั้งไว้กลางโคมความร้อนจากเปลวเทียนจะไปกระทบแถบกระดาษและผลึกให้ส่วนที่เป็นโครงครอบนั้นให้หมุนจะทำให้เห็นเงาปรากฏเป็นรูปต่าง ๆ เวียนไปรอบ ๆ ซึ่งนับเป็นนิทรรศการในลักษณะของโบราณอย่างง่าย ๆ สำหรับในปัจจุบัน โคมผัดได้มีการประยุกต์ใช้แรงหมุนจากแรงเทียนมาใช้เป็นแรงจากมอเตอร์ไฟฟ้าแทน เพื่อความสะดวกรวดเร็ว และง่ายต่อการเก็บรักษา

การทำโคมผัดสะหล่า (ช่าง) จะหาไม้ไผ่ที่เหนียว เช่น ไผ่บง ไผ่สีสุก ไผ่ซาง ฯลฯ ใดอย่างหนึ่งมาจักเป็นตอกกว้างประมาณ 1 เซนติเมตรยาวประมาณ 30 เซนติเมตร พยายามเหลาให้บางที่สุด จำนวน 12-14 เส้น แล้วแต่สะหล่าจะทำ หลังจากนั้นในสมัยก่อนจำใช้ใบลานมาเหลาเป็นเส้นตามความยาวของซี่ที่ทำไว้ แต่ให้ความกว้างประมาณ 1 เซนติเมตร มาติดซี่ไม้ให้แนบสนิททุกอันเตรียมไว้ (ตัวในลานนี้เองจะเป็นเสมือนใบพัดที่ด้ามลมให้โคมผัดหมุน แต่ปัจจุบันจะใช้แผ่นฟลอยด์ที่ทนความร้อนแทนใบลาน)

เมื่อได้ซึ่งไม้แล้ว ต่อไปจะหาไม้ที่มีน้ำหนักเบา เช่น ไม้ป้อ ไม้สา ไม้งั่ว (นุ่น) มาเป็นหัว โคมผัด โดยการเหลาให้กลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 7 เซนติเมตร ทำตรงกลางให้ป่องออกมามากคล้ายหัวจิ้ง (ร่ม) ตรงกลางป่องนี้เองเจาะรูเท่ากับขนาดของซึ่งไม้เพื่อนำซึ่งไม้มาสอดติด การเจาะรูดังกล่าวต้องให้เอียงประมาณ 45 องศาทุกรู เสร็จแล้วนำเส้นดอกที่ติดโบลานมาสอดติดกาให้หัวซึ่งไม้ติดกับรูหัวโคมผัดให้แน่นทุกซึ่งไม้โดยรอบ ก็จะได้โครงหัวโคมผัดมีลักษณะคล้ายหัวจิ้ง (ร่ม) ต่อไปทำสายร้อยผูกคิ่ง

การทำสายร้อยผูกคิ่ง คือ การที่นำด้ายเหนียวมาผูกซึ่งไม้แต่ละซึ่งไม้ให้ห่างกันตามความต้องการหรือความเหมาะสม เพื่อให้ไม้ซึ่งคิ่งกันและกันคล้ายเฟือก จุดที่จะร้อยคือตรงกลางซึ่งไม้โดยรอบและสุดท้ายหรือปลายซึ่งไม้โดยรอบ ก็จะโครงหัวโคมผัดลงตอกตะปูให้แน่นต่อไปนำหัวโคมผัดคลองวางบนเสา เพื่อจะทำวงด้านล่างและโครงด้านล่าง โดยการวัดขอบวงบนได้เท่าใด นำมาเป็นขนาดวงล่าง แล้วนำไม้ดอกมาขุดเป็นวงตามขนาดวงบนแล้ววางที่พื้นเพื่อสานด้ายและเสาค้ำ

การทำเสาค้ำจะนำเส้นดอกยาวเท่ากับความสูงของวงบนและวงล่าง เส้นดอกดังกล่าวจะเหลาให้บางเบาจำนวน 6 เส้นนำมาผูกเชื่อมวงบนและล่าง เป็นระยะห่างเท่ากันโดยรอบ ก็จะได้โครงโคมผัดมีลักษณะด้านบนเป็นซึ่งไม้ ด้านข้างเป็นซึ่งไม้ 6 เส้นด้านล่างมีปากเป็นวงกลม เสร็จแล้วนำด้ายเหนียวมาซึ่งจากข้างบนลงมาผูกขอบด้านล่างย้อนสลับขึ้นไปเป็นพื้นปลาโดยรอบ ให้เป็นรูปทรงกระบอก ทดลองหมุน โครงซึ่งไม้เมื่อเที่ยงตรงดีแล้วต่อไปก็ทำเข็ม

การทำเข็มสมัยก่อนจะใช้ไม้แข็ง เช่น ไม้เกล็ด หรือเขาสัตว์มาเหลาแต่ปัจจุบันมีเหล็กหรือเข็มหมุด จึงใช้เหล็กแทนไม้ โดยการตัดเหล็กหรือเข็มหมุดยาวประมาณ 2 เซนติเมตร ผึงไว้ตรงจุดศูนย์กลางแกนหัวโคมให้แน่น แล้วทดลองนำมาวางบนหัวเสา โดยให้เข็มอยู่บนศูนย์กลางหัวเสาให้มากที่สุด ทดลองหมุนเบาๆ เมื่อได้ที่แล้วจึงทำหม้อง (หลุมเล็ก) ผึงวัสดุที่มีลักษณะลื่นไหล เรียกว่าตัวมัน (ตัวลื่น) สมัยโบราณตัวลื่นจะทำด้วยแผ่นหินเล็กๆนำมาฝนให้หน้าเรียบ ต่อมาเปลี่ยนเป็นเศษเครื่องปั้นดินเผาที่มีผิวเป็นมัน ต่อมา เมื่อมีขวดหรือแก้ว จะใช้เศษขวด เศษแก้วมาทำเป็นตัวมัน โดยการทุบให้เป็นแผ่นกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณครึ่งเซ็น นำมาผึงในรูหัวเสาเพื่อรองรับเข็ม เมื่อผึงตัวมันแล้วต่อไปทดลองนำหัวโคมผัดมาวาง โดยให้ปลายเข็มวางบนตัวมัน ลองใช้มือหมุนดูว่าคล่องตัวหรือไม่ เมื่อได้ที่แล้วต่อไปทำตัวละคร

การทำตัวละคร แต่ก่อนนิยมทำรูปตัวเป้ง (รูปสัตว์ตามปีต่างๆ) จนครบ 12 ปี ตั้งแต่รูปหนู วัว ไปจนถึงรูปหมู เพื่อแสดงว่าในแต่ละรอบ 12 ปีนั้นมีอะไรบ้าง โคมจะผัดหมุนเวียนให้เห็น

ความเป็นไปอายุขัยของคนเราย่อมหมุนเคลื่อนไหวอย่างไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งวันตาย บางคนทำเป็นรูม้าวิ่ง ชวานากำลั่งไถนาข้าง เป็นรูปนกบินข้าง เป็นรูปเสือไล่กวางข้าง

วิธีการทำตัวละคร สะหล่าจะตัดกระดาษให้เป็นรูปที่ต้องการ แล้วนำมาติดกับโครงเส้นด้ายด้านข้างของ โคมฝัดเพื่อบังแสงไฟสะท้อนเงาออกมาติดจากวงกลมล้อมตัว โคมฝัด บางคนก็ทำเป็นกลองสี่เหลี่ยม แต่ในที่นี้จะขอพูดถึงแบบวงกลมเท่านั้น

การทำจากรับเงาภาพแบบวงกลม สะหล่าจะวัดด้านนอกของตัว โคมฝัดออกมาประมาณ 8 – 10 นิ้ว นำเส้นด้ายมาถักเป็นวงกลมสองวง ตามขนาดที่วัดไว้แล้ว ตัดไม้ขนาดกว้าง 1 เซนติเมตร สูงเท่ากับตัวกลมฝัดหรือสูงกว่าเล็กน้อยเพื่อตกแต่งก็แล้วแต่สะหล่า ตัดไม้ดังกล่าวจำนวน 6 อัน มาทำเป็นโครงข้าง ผูกเป็นเสาเชื่อมวงกลมไม้ด้านบนและล่าง โดยให้เสาห่างมีระยะเท่าๆ กัน ก็จะได้โครงฉากไม้ทรงกระบอก ทดลองวางคร่อมตัว โคมฝัดดู เมื่อเห็นว่าโครงฉาก โคมฝัดได้ที่แล้วนำกระดาษสาสีขาวแผ่นบางมาติดโดยรอบตัวโครงฉากให้ทั่ว ก็จะได้ฉากวงกลมล้อมรอบตัว โคมฝัด

เมื่อทำเสร็จเรียบร้อยทุกขั้นตอนแล้ว ก็จะเป็นการจุดไฟทดลองโคมให้ฝัด โดยการจุดเทียนเล่มขนาดเท่าหัวแม่มือวางไว้ใกล้ๆ เสาภายใน โคมฝัด เมื่ออากาศภายใน โคมฝัดร้อน จะลอยตัวขึ้น อากาศรอบๆ จะพัดเข้าหา ปะทะกับซี่โครงด้านบนให้โคมหมุน ขณะที่โคมหมุนแสงไฟจากเทียนจะส่องเอาภาพต่างๆ ที่เคลื่อนไหว เช่นเสือไล่กวาง ม้าวิ่ง เป็นต้น

โคมลอย

(ภูมิปัญญาการคำนวณช่องลม)

(ที่มา: <http://www.cm108.com/bbb/36853.html>)

โคมลอยล้านนา นิยมเล่นกันในเดือนยี่ เพราะบรรยากาศยามนี้หนาวเย็นร่มเย็นตลอดไปรุ่ง
ท้องฟ้าสีครามสดใส เมื่อปล่อยโคมลอย จะเห็นได้ชัดดูงดงาม สมัยก่อน การปล่อยโคมลอยทำ
เพื่อเป็นพุทธบูชาหรือปล่อยเคราะห์กรรมลำบากตามที่โบราณเชื่อกัน

การทำโคมลอย ต้องศึกษารูปแบบก่อนว่าจะทำรูปแบบใด เช่นรูปแบบสี่เหลี่ยมหรือรูปแบบ
กลม เมื่อได้รูปแบบแล้วก็นำกระดาษมาตัดตามรูปแบบ เสร็จแล้วทำปากสำหรับใส่ควัน การทำ
ปากหรือช่องลม ต้องวัดเอาความกว้างเส้นผ่าศูนย์กลางของโคมลอยได้เท่าใดแบ่งเป็นแปดส่วน
เสร็จแล้วนำความยาวที่ได้จำนวนหนึ่งในแปดนั้นมาเป็นความกว้างหรือปากช่องลม เช่นวัด
เส้นผ่าศูนย์กลางได้ 8 เมตร ก็ทำปากโคมลอยเพียง 1 เมตร เป็นต้น

เมื่อเจาะปากโคมลอยแล้ว ตัดกระดาษมาทำกรอบริมปากโคมให้หนาเหมาะสำหรับถือ
และแขวนลูกเล่นเมื่อปล่อยขึ้นสู่ท้องฟ้า เมื่อได้ตัวโคมลอยแล้ว บางคนจะทำห่วงไว้บนโคมลอย
โดยการนำเอาเศษกระดาษที่เหลื้อมาพันเป็นเส้นยาว แล้วใช้กาวติดกับด้านหัว เพื่อเป็นบ่วงใช้ไม้
สอดดึงให้สูงขึ้นในขณะที่ใช้ควันรม แต่บางคนก็ไม่ทำหู ต่อไปก็จะเตรียมเชื้อเพลิงเพื่อนำมาเผา

เอาวันรวมพวงให้โคมลอยขึ้น การทำเชื้อเพลิงสมัยก่อนจะใช้ชัน ต่อมามีน้ำมัน ก็ใช้น้ำมันบ้าง โดยมากจะใช้น้ำมันเครื่องที่ใช้แล้ว หรือวัสดุที่พอหาได้ในท้องถิ่น ขึ้นตอนการปล่อยโคมลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า การปล่อยโคมลอยเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ช่างอาจ ทำแตกต่างกันไป เช่น บางคนวางโคมลอยแล้วยกปากขึ้นรอรับเอาควันไฟ อีกคนพัดให้ควันเข้า สู่อำตัว แต่บางคนเอาไม้แค้ (คบเพลิง) หัวโคมลอยสูงขึ้นไปปากโคมอยู่เหนือกองไฟแล้วพัดให้ ควันเข้าสู่อำตัว โคมลอยก็มี อย่งไรก็ตามที่ทำเหมือนกับคือ มีไม้แค้ (คบเพลิง) จุดเข้ารมควันเข้า สู่อำตัวโคมลอย

จำนวนคนที่ร่วมกันปล่อย ต้องมีหลายคน แต่ละคนมีหน้าที่ต่างกัน เช่น บางคนถือปาก โคมลอยรอรับควันไฟ บางคนพัดให้ควันเข้าสู่อำตัวโคมลอย บางคนถือด้านข้างพวงขึ้น บางคน เตรียมผูกมัดลูกเล่นก่อนที่จะปล่อยโคมให้ลอยขึ้นฟ้า ขณะที่โคมลอยทะยานขึ้นฟ้า พร้อมกับ เสียงปรบมือในความสำเร้ง ขณะเดียวกันเสียงประทัดจะถูกจุดทันที ดังค้อมตามสนั่นตามหลัง โคมลอย ทุกคนต่างแหงนมองด้วยความยิ้มแย้ม มีความปีติยิ่งนัก

โคมลอยมีบทบาทในวิถีชีวิตคนล้านนาอย่างมากมายเช่น

- ด้านความเชื่อ มีการปล่อยโคมลอยเพื่อเป็นพุทธบูชา ปล่อยเคราะห์เสนียดจัญไร จนเกิดเป็นประเพณีวัฒนธรรมในชุมชน
- ด้านศิลปะ เป็นการแสดงออกของความคิดสร้างสรรค์ ในรูปแบบต่างๆ ให้มีวิวัฒนาการตามสมัย โดยมีวัสดุลูกเล่นมากขึ้นกว่าโคมลอยสมัยก่อนๆ
- ด้านสังคม ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มคน ร่วมกันทำงาน ร่วมมือกันสร้างสรรค์ ร่วมคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทำให้มีผลงานเกิดขึ้นในสังคม
- ด้านการศึกษา การทำโคมลอยไม่มีตำราแน่นอนตายตัว

แต่เป็นการถ่อมเกลตาทางสังคม เลียนแบบต่อกันมา รุ่นแล้วรุ่นเล่า ขณะเดียวกันคนรุ่นต่อมาก็ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

- ด้านการประชาสัมพันธ์ ในการเปิดห้างร้าน พิธีการ ต่างๆ มักมีผู้นิยมทำโคมลอย แล้วติดแผ่นป้ายพิธีปล่อยขึ้นไปด้วย เมื่อโคมลอยตกลงมา ก็ทำให้ ผู้อื่นเก็บป้ายไปอ่าน บอกเล่าต่อๆ กันไป

โคมไฟล้านนา

(ภูมิปัญญาการใช้ความร้อน)

โคมไฟหรือว่าวไฟ เกิดขึ้นเมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด อาจเป็นเพียงคำเล่า หรือตำนาน ดังที่พบในหนังสือประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทยของ ศาสตราจารย์มณี พะยอมวงศ์ สรุปไว้ว่า “โคมลอยที่ปล่อยตอนกลางคืน จะใช้ก่อนไม่เป็นก่อนกลม ชุบด้วยน้ำมันยางหรือน้ำมันจี่ได้จนชุ่มแล้วนำไปมัดกับปากโคมลอย เมื่อลมวันจนได้ที่แล้วจะจุดไฟที่ท่อนผ้า แล้วปล่อยโคมลอยขึ้นสู่อากาศ โคมลอยจะลอยไปตามกระแสลม ดูเหมือนลักษณะดวงไฟ คล้ายดาวเคลื่อนคล้อยไปในเวหาอันเงี้ยวว้างน่าดูยิ่งนัก

คนล้านนาเชื่อกันว่า การปล่อยโคมลอยเป็นการปล่อยเคราะห์ ปล่อยนามให้หมดไป บ้างก็ว่าเป็นการบูชาเทวดาบนสวรรค์ บ้างก็ว่า ปล่อยเพื่อบูชาพระเกตุแก้วจุฬามณี แต่หากพิจารณาแล้วโคมลอยเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ ประดิษฐ์เพื่อสนองความต้องการในความเชื่อของคนให้เกิดความสบายใจ เป็นภูมิปัญญาของคนล้านนา ในการนำเอาความร้อนมาใช้พอง ดันให้โคมลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า

ขั้นตอนการทำโคมไฟหรือว่าวไฟ ขั้นตอนแรกจะนำไม้ไผ่มาจักตอกเป็นเส้นกลมยาวประมาณ 3 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 เซนติเมตร นำเส้นตอกมาม้วนทับเหลื่อมกันให้ได้เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 เมตร ใช้ด้ายเหนียวพันหัวไม้ที่ทับกันให้แน่น จะได้วงไม้ขึ้นมาวงหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “วงปาก” เติร์ยมไว้

หลังจากนั้น เลือกระดาษว่าสีขาวยังเป็นแผ่นมาต่อกันเป็นผืนใหญ่แล้วนำมาม้วนเป็นวงตามขนาดของวงไม้ที่เตรียมไว้ แล้วใช้กาวติดริมต่อกันให้เป็นทรงกระบอกกลวง โดยให้วงไม้

อยู่ด้านใน แล้ววัดจากปากขึ้นไปประมาณ 2 เมตร นำกระดาษมาปิดปากด้านบนให้มีมิดชิดก็จะได้
ตัวโคมไฟหรือว่าวไฟ เสร็จแล้วนำปากด้านล่างเข้าติดกับวงไม้ไผ่ จนรอบเพื่อเป็นปากโคมไฟ
ด้านล่าง เมื่อเสร็จขั้นตอนนี้ก็จะได้โคมไฟหรือว่าวไฟ 1 ลูก

จากนั้นก็ทำเชื้อเพลิง สมัยโบราณจะใช้เศษผ้าทำเป็นก้อนชุบน้ำมันชัน(ขี้ยา) โดยใช้ขัน(ขี้
ยา) เคี่ยวจนเหลว นำก้อนผ้าลงชุบเพื่อนำไปผูกกับโคมไฟ หากวิธีนี้ไฟไหม้ไม่หมด ก็จะเป็น
อันตรายกับบ้านเรือนได้ แต่ปัจจุบันช่างทำโคมไฟบางท่านได้อากระดาษทิชชูมา 1 ม้วน แล้ว
ทำการเคี่ยวขี้ผึ้งจนเหลว เมื่อได้ที่จะนำเอากระดาษทิชชูจุ่มลงไปทั้งหมด รอสักครู่ให้กระดาษทิช
ชูซึมเนื้อกระดาษดีแล้ว จึงยกออกมาตั้งไว้สักครู่ขี้ผึ้งเย็นลงก็จะได้ก้อนเชื้อเพลิง 1 ก้อน แล้ว
แบ่งออกเป็นสามท่อน นำแต่ละท่อนไปผูกกับโคมไฟ 1 ลูกต่อ 1 ท่อน ก้อนเชื้อเพลิงนี้จะให้
ความร้อนประมาณเกือบชั่วโมง แล้วไหม้จนหมดโคมไฟก็จะตกลงสู่พื้นดิน ทำให้ไม่เกิด
อันตราย

ต่อไปนำก้อนเชื้อเพลิงไปผูกกับโคมไฟ จะใช้ลวดจำนวน 2 เส้นนำไปผูกข้างเป็น
เส้นผ่าศูนย์กลางที่ปากด้านล่าง โดยใช้ปลายลวดผูกกับวงไม้ไผ่ ให้เส้นลวดตัดกันเป็นกากบาท
จุดตัดตรงปลายเส้นลวดคือจุดศูนย์กลางของโคมไฟ นำก้อนเชื้อเพลิงไปวางบนจุดตัด แล้วผูก
ไว้ให้แน่น แต่บางคนจะตัดลวดที่จุดตัด ลวดจะขาดออกเป็นสี่เส้น ตรงจุดกึ่งกลางปากโคมไฟ
และแล้วนำก้อนเชื้อเพลิงเข้าไปวางแล้วมัดด้วยเส้นลวดทั้งสี่ก็ได้เช่นกัน

การปล่อยโคมไฟ สมัยโบราณจะมีคนช่วยพัดให้ลมเข้าสู่ตัวโคมจนพองแล้วจะจุดไฟ ให้
เปลวไฟนำเอาอากาศขึ้นสู่เบื้องบนของโคมไฟ ตัวโคมไฟจะลอยขึ้น แต่จะมีคนดึงไว้ก่อนเพื่อ
ทดสอบความดันของลมร้อน ขณะเดียวกัน คนที่เหลือจะรีบนำลูกเล่นมาผูกติดกับลวด ลูกเล่น
ดังกล่าวประกอบด้วย ปะทัดไฟที่ทำจากดินปั้น แดกออกเป็นแสงตกลงมา เสร็จแล้วผูกสายสาย
ขนวนให้แนบกับเชื้อเพลิง การทำขั้นตอนนี้ต้องทำอย่างรวดเร็ว เสร็จแล้วคนถือปากจะดึงตัว
โคมไฟมาทดสอบความดันลมอีกครั้งเมื่อเห็นว่าดีแล้วจึงจะปล่อยขึ้น

ปัจจุบัน การปล่อยโคมไฟ นอกจากจะปล่อยในตอนที่เป็งของคนล้านนาแล้ว บางแห่งยัง
นิยมปล่อยในวันขึ้นปีใหม่ งานบุญศพในคืนสุดท้ายก่อนนำศพไปเผา บางแห่งปล่อยในงานขึ้น
บ้านใหม่ งานบุญต่างๆ

คุณค่าของโคมไฟพอสรูปได้ดังนี้

- เป็นการแสดงออกของความคิดสร้างสรรค์เกี่ยวกับการใช้ความร้อน อากาศขยายตัวเป็นประโยชน์ต่อการนำโคมลอยขึ้น
- เป็นการรวมกลุ่มคนในยามค่ำคืนได้ร่วมกันทำกิจกรรมนี้ที่มีประโยชน์ เป็นการพักผ่อนที่ไม่ต้องแวกกับอบายมุข
- เป็นที่พึงพอใจ ทำให้เกิดความปีติในการทำบุญ โดยเฉพาะกินยี่เป็งล้านนา เป็นกิจที่ทำขึ้นตามความเชื่อของบุคคลเพื่อเป็นพุทธบูชา
- เป็นสิ่งที่ทำให้บางคนเกิดมีอาชีพในการทำโคมไฟขาย มีรายได้ที่บริสุทธิ์ โคมไฟจึงควรเป็นสิ่งคู่ล้านนาต่อไปอีกนาน

อ้างอิง

นิคม พรหมมาเทพย์ (2539). พะหลญาล้านนา. เชียงใหม่ : มิ่งขวัญ.

<http://www.nutthanicha.com/map/map.php> (17/3/2554) ตำนาน โคมและตุ่ง

ศ.มณี พะยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาของไทย. เชียงใหม่:ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2537.

วัดไทย....วัดล้านนา

เรื่อง ตุง

ตุง ศิลปะพื้นบ้านล้านนา

ดินแดนล้านนาเป็นพื้นที่จังหวัดทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งประชากรภาคเหนือ เรียกตนเองว่า “ชาวล้านนา” โดยมีศิลปวัฒนธรรม ของตนเองซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตภูมิปัญญาของชาวล้านนา งานประดิษฐ์คิดค้นที่สะท้อนวัฒนธรรมของชาวล้านนาเป็นการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่สวยงามได้จิตวิญญาณแห่งความเคารพและบูชาลงไป ในผลงาน เพื่อมอบให้แก่บุคคลอันเป็นที่เคารพ เพื่อใช้ในโอกาสพิเศษที่เป็นเกียรติยศ เป็นความดีความงามของตนเองรวมทั้งเพื่อตอบสนองความศรัทธาอันสูงสุดของชาวพุทธ โดยเฉพาะความเชื่อในการใช้วัตถุที่มีคุณค่าเป็นเครื่องบูชา สักการะในงานบุญ งานกุศลต่าง ๆ ตามประเพณี

“ตุง” จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความเคารพและบูชา ที่ชาวล้านนาประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องบูชาสักการะและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามประเพณีของชาวล้านนา ซึ่งตุงที่ประดิษฐ์

ขึ้นมาในรูปแบบลักษณะการใช้งานตามพิธีกรรมและประเพณีแตกต่างกันไป ตุงแบ่งออกเป็น 3 ประเภทได้แก่

1. ตุงที่ใช้ประกอบพิธีมงคล เป็นตุงที่ใช้ในงานบุญต่าง ๆ เช่นงานฉลอง งานทำบุญขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ งานปอยเทศกาลต่าง ๆ เป็นต้น
2. ตุงที่ใช้ประกอบพิธีอวมงคล เป็นตุงที่ใช้ในงานที่ไม่เป็นมงคลเช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย งานศพ เป็นต้น
3. ข้อต่างๆ (ตุงเล็ก) เป็นตุงรูปสามเหลี่ยมขนาดต่างๆ ซึ่งใช้ประกอบงานพิธีกรรมต่าง ๆ หรือใช้ร่วมกับตุง

ตำนานตุง (ชง)

(จากหนังสือวัฒนธรรมล้านนาไทย ของมณี พยอมยงค์)

จากตำนานเมืองหริภุญชรเงินยาง ศรีเชียงใหม่ ได้กล่าวว่า ตุงสามารถช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากการตกนรกได้ ดังเรื่องเล่าว่า มีนายพรานผู้หนึ่งล่าเนื้อมาตั้งแต่อายุได้ 15 ปี จนถึงอายุได้ 48 ปี วันหนึ่งเข้าไปป่าไปเพื่อจะล่าเนื้อ บังเอิญไปถึงวัดศรีโคมคำ (จังหวัดพะเยา) ได้เห็นประธานองค์ใหญ่และมีการประดับตุง เมื่อกลับมาถึงบ้านก็จัดหาผ้ามาทำตุงแล้วเอาไปบูชาพระประธานองค์ใหญ่นั้น ครั้นนายพรานผู้นี้ตายไป พระยายมราชมีทันได้พิจารณา ก็โยนนายพรานผู้ลงไปนรกในทันใดนั้น ตุงที่นายพรานเคยทำเพื่อถวายพระประธานองค์ใหญ่นั้นก็ฟื้นเอาตัว นายพรานพ้นจากนรกเสีย พระยายมราชจึงพิจารณาคุณแล้วก็บอกให้นายพรานขึ้นไปอยู่บนสวรรค์ ชาวเหนือจึงมีความเชื่อที่ว่า การถวายหรือทานตุงนั้น มีอานิสงส์หรือได้บุญอย่างมาก

ตุงมีหลายชนิดและมีขนาดต่าง ๆ กัน ขนาดเล็กกว้างประมาณ 3 นิ้ว ยาว 6 นิ้ว จนถึงยาว 14 กิโลเมตร กว้าง 10 กิโลเมตร และตุงมีตั้งแต่ทำจากกระดาษจนถึงทำด้วยโลหะ เช่นทองเหลือง ทองคำ หรือเงิน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีตุงและช่อทำด้วยกระดาษสีต่าง ๆ ซึ่งใช้ปักที่กองเจดีย์ทราย ส่วนตุงจ้ย (ชงจ้ย) หรือตุงโย (ตุงที่ทอด้วยด้าย ไหม หรือแพร) นั้นเป็นตุงใหญ่อาจมีความกว้างประมาณ 20 นิ้ว ยาวประมาณ 3 วา ถือกันว่าตุงยิ่งยาวยิ่งมีอานิสงส์มาก ใช้ปักไว้ที่หน้าวัดหรือสิ่งปลูกสร้างที่ทำการฉลองในคราวมีงานปอยหลวง การเอาตุงไปทำพิธีบูชาในงานพิธีหรืองานกุศลนั้น จะทำให้ขึ้นสวรรค์ ตุงที่ถือเวลาแห่กฐินเรียกว่า ตุงตะขาบ จะถือในขบวนแห่ซึ่งมีความเชื่อว่าการทอดกฐินมีอานิสงส์มาก แม้แต่สัตว์ เช่น ตะขาบ จระเข้ ก็อยากร่วม

ทำบุญด้วย จึงขอให้ทำรูปของตัวร่วมขบวนไปด้วยและยังมีตุงอีกประเภทหนึ่งที่ชาวล้านนาใช้ในการถือนำศพไปสู่สถาน คือตุงสามหาง มักทำด้วยกระดาษสา หรือผ้าดิบสีขาว ความเชื่อเกี่ยวกับตุงสามหางมีว่า มนุษย์ทุกคนย่อมมีวันแพ้พระยายมราช จะต้องถึงแก่ความตายทุกคน การถือธงขานำหน้าศพก็เป็นการยอมต่อพระยายมราช ส่วนชายสามแฉกนั้น หมายถึง พระรัตนตรัยที่จะนำเอาวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติได้

อ้างอิง

นิคม พรหมมาเทพย์ (2539). อยุธยาล้านนา. เชียงใหม่ : มิ่งขวัญ.

<http://www.nutthanicha.com/map/map.php> (17/3/2554) ตำนาน โคมและตุง